Makale Türü: Çeviri-Söyleşi
Söyleşi Tarihi: 18.10.2024

JAWAD, Haifaa. (2024) "İslami Feminizmin Temel Çelişkisi".
Söy: KNIGHT, Faatima. Çev: BAYAZIT, Saadet.
Tezkire Dergisi. Yıl: 33 Sayı: 90. (235-240)

İslami Feminizmin Temel Çelişkisi*

Haifaa JAWAD**

Söyleşen: Faatima KNIGHT***
Çeviren: Saadet BAYAZIT****

Dine, özellikle İslam dinine toplumsal cinsiyet bağlamında getirilen eleştirel yaklaşımın ardındaki motivasyon ve amaç nedir? Birleşik Krallık 'ta bulunan Birmingham Üniversitesi İlahiyat Bölümü öğretim üyelerinden Haifaa Jawad ile *Renovatio Dergisi*nin dijital editörü Faatima Knight bu konuyu ele alıyorlar. Jawad ve Knight, cinsiyet ve din bağlamındaki güncel söylemleri, bu mesele ile alakalı gelenekselci ve yenilikçi görüşler arasında var olan gerilimi, bu görüşlerin ortak bir paydada buluşup buluşamayacağını ve Kuran'ın, cinsiyet eşitliğine yönelik bir anlam çıkarılabilecek şekilde okunmasının mümkün olup olmadığını tartışıyorlar. Bu konuşma net ve anlaşılır olması için kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

---

* Bu çeviri, "İslami Feminizmin Temel Çelişkisi" Haifaa Jawad ile Bir Konuşma, başlığıyla 2023 yılında yapılmış ve *Renovatio Dergis*ini 6. Sayısında yayımlanmıştır. (Web erişim: https://renovatio.zaytuna.edu/article/the-fundamental-contradiction-of-islamic-feminism).

** Birleşik Krallık'taki Birmingham Üniversitesi'nde onursal kıdemli öğretim görevlisidir. Yine Birleşik Krallık'ta bulunan Exeter Üniversitesi'nden doktora derecesine sahiptir ve Westhill College, New England College, Dublin'deki Trinity College ve Alabama Üniversitesi de dahil olmak üzere çeşitli akademik kurumlarda öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Araştırmalarını İslam'ın ve Müslümanların sosyo-politik incelenmesi üzerine yoğunlaştırmakta ve şu anda Kur'an'ın toplumsal cinsiyetle ilgili evrensel ilkeleri üzerine bir proje üzerinde çalışmaktadır.

*** Zaytuna Koleji'nden İslam Hukuku ve Teoloji alanında lisans derecesine ve Chicago İlahiyat Fakültesi'nden Dini Çalışmalar alanında yüksek lisans derecesine sahiptir. Araştırma alanları arasında İslam ve modernite, İslami metin geleneğinde toplumsal cinsiyet, fıkıh usulü, metafizik ve kamusal hayatta din yer almaktadır. Yaqeen Enstitüsü'nde araştırma görevlisi ve Zaytuna Koleji Dergisi *Renovatio*'nun Dijital Editörüdür. Faatimahknight.com adresinde bağımsız bir blogu bulunmaktadır.

**** İlahiyat ve Sosyoloji lisans derecesine ve Din Sosyolojisi alanında yüksek lisans derecesine sahiptir. Araştırma alanları arasında feminist teoloji, İslami feminizm, toplumsal cinsiyet, yeni din hareketler yer almaktadır. Halen İstanbul Üniversitesi Din sosyolojisi alanında doktorasına devam etmektedir. bayazitsaadet@gmail.com, ORCID NO: 0009-0007-4887-4910

F(aatima KNİGHT): Cinsiyet ve din konusu etrafında dönen güncel söylemlerle ilgili genel bir soru ile söyleşiye başlamak istiyorum: Genel itibariyle bu söylemler gelenekselci yaklaşım ve yenilikçi yaklaşım arasında bir anlaşmazlıktan mı ibaret yoksa bu, daha karmaşık bir mesele mi?

H(aifaa JAWAD): Fikrimce bu durum, iki görüş arasındaki çatışmadan daha karmaşık bir mesele. Maalesef, dindarlık ile ilgili kalıplaşmış olumsuz bakış açısının etkisi ile sözde yenilikçiler veya modernistler, din-bilimsel gerekçelendirmelere kulak asmamakta. Aydınlanma çağında başlayan, modernizm ve postmodernizme kadar süregelen, geleneksel din kavramına yabancılaşmış bir dünya görüşünü temsil eden yeni ideolojilerin dini ağır bir saldırıya maruz bıraktığı söylenebilir. Önce Batıda ortaya çıkan ve dini yapısal anlamda yıkmayı hedefleyen bu ideolojiler, İslam dünyası da dahil olmak üzere zamanla dünyanın dört bir yanına yayılmış olup, sadece aile, toplum ve cemaat gibi geleneksel kurumları değil inancın kendisini de tehdit etmektedir. Bu nedenle, Batı için konuşacak olursak, artık gelenekselci ve yenilikçi yaklaşımlar arasında bir çatışmadan bahsedemeyiz. Batıda din kavramı, birkaç alan dışında, artık kabul gören laik eğilimlerle yarışabilecek durumda değildir. Ancak bu durum İslam için geçerli değil. Neden diye soracak olursanız, geleneksel bir inanç olan İslam, Müslüman bireylerin hayatında hâlâ çok önemli ve öncelikli bir yere sahip. Yine de bazı Müslüman ülkelerde bazı kesimler, dini batılı laik yaşam biçimine daha uygun hale getirmek için İslami kaideleri yenileme çabasına girmişlerdir. Henüz başarılı olamasalar da Müslüman toplumları kendi hedeflerine doğru yönlendirmektedirler. Ne zaman Müslüman bir ülkeye gitsem, laik eğilimlerin insanların hayatına gün geçtikçe daha da derinlemesine işlemiş olduğuna üzücü bir şekilde şahit oluyorum.

F: Genel anlamda dine ve özellikle İslam'a karşı oluşan feminist tepkiler bir hayli fazla. Sizce bu eleştirel yaklaşımın ardındaki etkenler nedir ve bu etkenler geçerli veya anlaşılır mıdır?

H: Olumsuz görüşlerin büyük bir kısmının din bilimi üzerine yapılan tartışmaların yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Fikrimce feministler, özellikle de Batılı feministler, dini genel olarak düşmanı olarak görmekte ve özellikle de İslam'ı ataerkil ve kadın düşmanı olarak nitelendirmektedirler. Bu sebeple de konu ile ilgili tar-

tışmaların odağı her zaman insan merkezcilik olmuştur. İslam'ın cinsiyetler arası ilişkiler konusundaki öğretilerini İslam'ın kendi koşulları içerisinde anlamak adına pek çaba sarf edilmemiştir. Bu tür eleştirileri yapanlar, İslam'ın kadın haklarına ve toplumdaki kadın-erkek ilişkilerine dair felsefesini ya anlayamamaktadır ya da anlamak istememektedirler. Dahası, diğer inanç ve kültürlerin kadına yaklaşımına kıyasla İslam dininin kadınları çok daha fazla tahakküm altına aldığına inanmaktadırlar. Söylemlerinde Batı kültürünün İslam kültüründen üstün olduğuna dair vurgu hissedilmektedir. Bu eleştirmenler, dini geleneklerinin tahakkümünden kurtulmayı başarmış, sözde laik Müslüman feministleri cesaretlendirmek ve alkışlamanın da ötesinde, bu feministlerin görüşlerini ifade edebilmeleri için onlara alan da sağlamaktadırlar. Batılı feministler, kendileriyle aynı fikirde olmayanları ataerkil düzene boyun eğmekle ve kadın-erkek eşitliği için mücadele edenlere engel olmakla suçlamaktadırlar. "İslami feminizm veya feminist İslam gibi dini ideolojilerden bahsetmek, dinin temeline dair çelişkiye ve dinin özü olan ilahi vahiy konusunda kafa karışıklığına sebebiyet verir."

F: Geleneksel bir din anlayışı ile feminist bir yaklaşımın ortak bir paydada buluşabileceğini düşünüyor musunuz?

H: Yenilikçi bir yaklaşım benimseyen Müslümanlar, geleneksel İslam ve feminizmin ortak bir noktada buluşabileceğini söylemektedirler. Asıl önemli olanın, eşitlik konusunun toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel kavramlarıyla yorumlanması olduğunu belirtmektedirler. Bu görüşte olanlar, eleştirel yaklaşımın, eşitlik kavramının hayatın her alanında sınırlarının olduğunu ortaya çıkaracağını düşünmektedir; onlara göre, bu anlayışla akıl yürütüldüğü takdirde, evet, geleneksel din anlayışı ile feminizm bir arada düşünülebilir. Ama ben o kadar emin değilim. Ben, geleneksel İslam ve feminizmin bir arada olabileceğine inanmıyorum, çünkü İslam ve feminizm iki farklı bakış açısını temsil etmektedir. Bu nedenlerle, "İslami feminizm" veya "feminist İslam" gibi tanımlamaları doğru bulmuyorum. Feminizm insan üretimi bir ideoloji iken İslam, müminler için bir "din"dir, yani hayatlarını ilahi yasalara göre şekillendirirler. İdeoloji ve din birbirinden farklı kavramlardır. İdeoloji, vahiyden yardım almadan, akıl temelli bir sistem inşa etme amacıyla bireyin değerler oluşturma çabasını ifade eder. Bizim İslam anlayışımızda, din, yaşamın bütünselliğini kapsayan ve nihai sözün sahibinin kaynağı olarak ilahi olana yönelmenin birincil emir olduğunu ima eden çok daha kapsamlı bir terimdir. İslami fe-

minizm veya feminist İslam gibi dini ideolojilerden bahsetmek, dinin temeline dair çelişkiye ve dinin özü olan ilahi vahiy konusunda kafa karışıklığına sebebiyet verir.

F: İbn Hazm'ın Meryem'in peygamber olduğuna dair çok da kabul görmeyen iddiasını saymazsak, İslam'da kadın peygamber olmadığı ve Hristiyanlıkta da bu sayının çok az olduğu görülmektedir. Bazı alimler, o dönem toplumlarının bir kadını böyle bir rolde hoş karşılamayacaklarından dolayı kadın peygamber olmadığını düşünmektedirler. Bu iddia hakkında ne düşünüyorsunuz ve İslam'ın ruhani boyutta herkesin eşit olduğuna dair temel ilkeleri ile bu rahatsız edici gerçeği nasıl bağdaştırırsınız?

H: Eğer bu soruyu bağlamsal bir yaklaşımla cevaplamaya kalkarsak, İslam için elzem olan sabite (thawabit) dediğimiz kuralları ve düzenlemeleri değiştirmek zorunda kalacağımıza inanıyorum. Bu yaklaşım dinin yapı sökümüne yol açar. Meryem'in peygamber olup olmadığı konusu o kadar büyük bir meseledir ki konu üzerine sayfalarca makale yazabilirim. İbn Hazm dışında Ebu Hasan El Aşari, El Kurţubi, İbn Āşur ve eğer yanılmıyorsam Şeyh El-Karadavi de Meryem'in peygamber olduğunu söyleyenler arasındadır. Ebu el-Hasan el-Aşari Havva, Ümmü Musa, Hacer, Sare ve Asiye'yi de kadın peygamberler listesine eklemiştir. Anladığım kadarıyla, kadınların peygamber olması konusunda fikir birliği yapanlar, Meryem'in ve belki Ümmü Musa'nın durumu konusunda da müttefiktirler. Meryem'le ilgili bu fikir birliğinin dayanağı, Kuran'da Allah'ın Meryem'i dünyadaki bütün kadınlardan üstün tuttuğunu söylemesidir. Yine de neredeyse bütün alimler herhangi bir kadın resul olmadığı konusunda hemfikirlerdir. Bu fikirlerini özellikle Enbiya Suresi'nin 7. Ayeti ile desteklemektedirler: "Biz, senden önce istisnasız (kadınları değil) erkekleri resul gönderdik ve onlara (Allah'ın buyruklarını) vahyettik" (21:7). Bu, bir cinsiyetin diğerine üstünlüğü ile alakalı bir mesele değildir; bu tamamen Allah'ın seçimiyle alakalıdır. Bu sebeple, başka cevaplar ya da açıklamalar peşine düşmenin gereği yoktur. Öncelikle, kimin peygamber veya resul olacağına karar verenler alimler değildir. Dahası, Allah'ın bu seçimi, kadın-erkek arasındaki eşitlik meselesine etki edecek bir durum değildir, nihayetinde eşitlik kavramının hayatın her alanında hudutları bellidir. Mesela, Allah neden son peygamber olarak Cafer veya Hamza'yı değil de Muhammed'i seçmiştir diye sorabiliriz ama buna Allah böyle uygun görmüş demekten başka bir cevap veremeyiz.

F: Klasik tefsir geleneğini günümüzde eleştirenler, bu tefsirlerin yazarlarının teslimiyetlerinin veya metne yaklaşırken kullandıkları bakış açılarının, özellikle cinsiyet konusundaki yorumlamalarını kısıtladığını iddia etmektedirler. Bu eleştiriler hakkında ne düşünüyorsunuz?

H: Bir noktaya kadar haklılar inten. Sonuçta, eğer müfessirler için bazı ölçütler olmasaydı yorumları ne kadar kıymetli olurdu? Bu durum modern yorumcular için de geçerli. Ancak tefsircilerin mahsus kadınları hedef aldığına ben pek inanmıyorum. Tüm kuşakların kültürel ve tarihi bazı ölçütleri vardır ve sonuç olarak her kuşak da kendi döneminin standartlarının etkisiyle fikirlerini şekillendirir. Müslüman feministler başta olmak üzere birçok eleştirmen, İmam-ı Şafii ve Ebu Hanife gibi fıkıh alimlerinin ataerkil eğilimleri olduğundan bahsederler. Ben bu fikre katılmıyorum. Benim fikrimce, bu alimler, kadın haklarını kısıtlamak için özel bir çabaya girmekten ziyade yaşadıkları dönemin etkisiyle, Kuran'dan nasıl bir anlam çıkarıyorlarsa onu aktaran insanlardır. Herhangi eski bir metin yorumlanırken her zaman o döneme ait değerler sistemi ve dönemin temel kaideleri göz önünde bulundurulmalıdır.

F: Birçok Müslüman, Kuran'ın kadın ve erkeklere sergilediği yaklaşım farklı olsa da bu farklılığın eşitsizlik anlamına gelmediğini iddia etmektedir. Kuran'da, bir cinsiyetin diğerinden daha insan, daha üstün veya daha değerli olduğuna dair açık ve net bir ifade bulunmamaktadır. Kadın ve erkekler arasındaki ilişki meselesini Kuran'ın nasıl ele aldığına dair ne söyleyebilirsiniz?

H: Kuran, kadın ve erkek arasında kurulan adalet ilkesini, karşılıklı saygı, onur, eşitlik ve mutluluk hususunda örnek teşkil eden evrensel bir değer olarak vurgulamaktadır. Kuran hiçbir zaman "cinsiyet eşitliği" kavramını modern batının anladığı bağlamda kullanmaz, çünkü bu kavram Kuran'ın insan doğasına dair yaklaşımını tam olarak yansıtmaz. Kuran insanlığı daha çok kapsayan bir kavram olarak genellikle "el-insan" ifadesini kullanır. Bu ifade hem kadınları hem erkekleri kapsamaktadır. Kuran, bahsi geçen bu insanı Tanrının yeryüzündeki kulu ve halifesi olarak görür. Hem toplumsal hayatta hem de inanç düzeyinde, kadın-erkek ilişkinin işlevinin ilm-i hikmeti ancak insanlık halinin bu ilahi yapısı içerisinde anlaşılabilir. Kuran'ın iki cinsiyet arasındaki ilişkiye dair öğretisi eksiksiz ve evrenseldir. Kuran'da, kadın

ve erkeklerin toplumda yaşamlarını nasıl sürdürmeleri gerektiğine dair kurallar ve düzenlemeler bellidir. Bu mütemadi düstur, kadın-erkek ilişkisinin metafizik, manevi ve dünyevi yönlerini kapsamaktadır.

Metafizik açıdan ve manevi olarak, Kuran'da kadın ve erkek, Tanrının ve ilahi kanunun nezdinde ahlakın temsilcileri ve eşit varlıklar olarak görülür. Sosyal ve ekonomik açıdan ise, kadın ve erkeğin rolleri, birbirine karşıt veya muhalif olmaktan ziyade birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Bununla sınırlı olmamakla birlikte, kadınların başlıca rolü ailesi ve çocuklarıyla ilgilenmek iken, erkeklerin temel görevi ailesini korumak ve geçimini sağlamaktır. Bununla birlikte, Kuran, kadınların siyasi, toplumsal ve ekonomik faaliyetlerde aktif rol almalarını yasaklamaz. Hatta hem kadınların hem erkeklerin yasalar karşısında ekonomik özgürlüğü vardır. Modernitenin Müslüman aileler üzerindeki etkisine rağmen, günümüze kadar varlığını koruyabilmiş olan ailenin toplumdaki rolünün korunması ve muhafaza edilmesi Kuran'ın ısrarla vurguladığı hususlardandır. Kuran'ın öngördüğü İslami aile düzeni fıtrata, yani insan doğasına gayet uygun evrensel bir sistemdir. Bu sistem hem kadınların hem de erkeklerin günümüzde ziyadesiyle ihtiyaç duyduğu ahengi, istikrarı, mutluluğu ve dengeyi sağlayabilir. Cinsiyetler arasındaki sosyal ve manevi ilişkilerin zayıfladığı böyle bir dönemde bu ilkeyle gelen geleneksel değerlerin altını çizmek ve bu değerleri canlandırmak önem arz etmektedir. İslami aile düzeni, süreklilik arz etmesi ve insan doğasına yani fıtrata uygun olması sebebiyle, ilahi bir kökeni olmadığından eksik ve insanların dengesini bozan modern yaşam tarzına sağlam bir alternatif sunmaktadır. Yıllardır alışıla gelmiş İslami yaşam tarzına sıkı sıkıya tutunmak, Müslümanlar için her zamankinden daha da önemlidir.

F: Kutsal kitapta geçen cinsiyet konusu ile alakalı kısımları anlama hususunda geleneksel olmayan, çağdaş yaklaşımların bir faydası olabilir mi?

H: Geleneksel olmayan yaklaşımın, inananların metinleri daha dikkatli okumalarına yardımcı olacağını düşünüyorum, ancak bunu yaparken metni yapı söküme uğratmamak veya tarihsel açıdan eleştirel bir yaklaşım sergilememek gerekir. Kitabı daha derinlikli anlayabilmemiz için, çağdaş bir yaklaşımla metinleri okurken geleneksel yaklaşımı ve klasik geleneklerimizin ölçütlerini de göz önünde bulundurmalıyız.